המגילה ו"היום שאחרי"

הרב ארז לוי

מגילת אסתר יוצאת דופן בנוף הכתובים בכלל, ובחמש המגילות בפרט. סיפור המגילה המתרחש מתחילתו ועד סופו בגלות, נשאר גם לאחר הגאולה הניסית תחת עול מלכותו של אחשוורוש: "כִּי מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אחשוורוש" (אסתר י, ג); וכן הוא בחז"ל הקובעים כי: "אכתי עבדי אחשוורוש אנן" (מגילה יד, א). כל אלו מלמדים אותנו שאין בפורים אלמנט של יציאה לחירות כמוכר לנו מחגים אחרים. נשאלת השאלה מה עניינה של המגילה ומה היא באה לגלות לנו למעשה?

המשתה של רבה ורבי זירא

אם נשאל אדם מהשורה מה עניינו של חג הפורים, התשובה תהיה תלויה בגיל המשיב כמובן, בדרך כלל אדם מבוגר יתייחס לעניין השתייה בפורים. שתיית היין מוזכרת בדברי חז"ל במסכת מגילה לא רק כדבר שולי אלא כעניין מרכזי: "מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (ז, ב). מה כוונת הגמרא באומרה "חייב" ו"ידע"? ממשיכה הגמרא ומספרת סיפור שלא ברור אם הוא אמור לגרום לנו לרצות לשתות בחג - פעם אחת הזמין רבה את רבי זירא לסעודת פורים ובאמצע הסעודה "קם רבה ושחטיה ליה לרבי זירא". לאחר המעשה התפלל רבה והחיה את רבי זירא. שנה לאחר מכן הזמין רבה שנית את רבי זירא לסעודת פורים ונדחה בתואנה ש"לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא". התירוץ הזה לא מובן; אם רבה היה מבטיח לו שבכל שנה כן מתרחש נס, הוא כן היה מסכים ללכת בידיעה שיישחט בשנית?! הלא היה צריך רבי זירא לענות בפשטות שהוא לא מעוניין! גם מיקום הסיפור קשה - מיד אחרי שהגמרא כותבת על החיוב לשתות יין, היא מספרת על רצח כתוצאה משתיית יין?!

שמעתי פירוש יפה מאת הרב יצחק גינזבורג, שמסביר את כל הסיפור הזה בדרך אחרת לגמרי. רבה ורבי זירא הם בדיוק עניין ה"ונהפוכו" של פורים, אלה שני עולמות שונים בתכלית השוני. אפילו בשמותיהם רואים זאת, השם "רבה" מבטא

עוצם וגדולה ואילו "זירא" זה קיצור של "זעירא", קטנות. השוני השמי בהחלט מבטא את ההבדל הפנימי שביניהם. על רבי זירא מסופר: "ר' זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה" (בבא מציעא פה, א). ר' זירא ישב מאה ימים בתענית כדי לשכוח את תורת חוץ לארץ על מנת שיוכל להתחיל בלימוד תורת ארץ ישראל בנקיות, עניין זה מבטא את עוצמתו שמתחילה למטה, במשהו קטן. רבה זה גודל אחר, הוא העיד על עצמו: "אמר רבה: כגון אנו בינונים" (ברכות סא, ב). מיהו בינוני? על פי הסברו של בעל ה"תניא", זהו אדם שאין בידיו עבירות כלל, אדם שמצליח להתגבר על יצרו פעם אחר פעם. אם כך, באמת ניתן לראות ברבה גדלות.

מתוך ההבדל הזה אנחנו נגשים לסיפור הסעודה. רבה הזמין את רבי זירא לסעודת פורים והלה נענה להזמנה. מי היה מסרב להזמנה מתלמיד חכם בסדר גודל שכזה? מספרת הגמרא: "קם רבה" - הקימה הזו, פירושה שתוך כדי השתייה רבה התעלה יותר מהמדרגה שלו, ומתוך כך: "שחטיה ליה לרבי זירא". כיוון שהגמרא אינה מנוקדת יש שתי אפשרויות להבין את הפעולה שהוא עשה, האחת - רבה שחט את רבי זירא כפשוטו, והשנייה - אם נקרא את המילה באות ש"י"ן, רבה סחט את רבי זירא. נתקדם עם האפשרות השנייה. רבה סחט את רבי זירא והוציא ממנו את כל הפוטנציאל הטמון בו, עד שרבי זירא התמוטט והיה זקוק לכך שרבה יתפלל עליו כדי שיוכל לחזור לעצמו. שנה לאחר מכן רבה הזמין את רבי זירא שוב, אך הלה סירב. לאור הדברים שאמרנו, הסירוב ברור. רבה הסכים לרדת ממדרגתו ולסעוד עם רבי זירא, אבל הייתה זו ירידה לצורך עלייה מפני שמתוך הסעודה המשותפת "קם רבה" - התעלה יותר ממדרגתו הרגילה; רבי זירא לעומתו עלה לעולמות עליונים בסעודה, אך הדבר גרם לו להתמוטט. רבי זירא עלה על מנת לרדת, ואין לו כל רצון לעשות זאת שוב. הרי מהעלייה הגדולה של שנה שעברה לא נשאר לו דבר. "לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא", אמנם בפעם הקודמת הצליח רבה להקים את רבי זירא, אך את תחושת העלייה לצורך ירידה לא רצה רבי זירא לחוש בשנית.

המציאות הזו מאוד נפוצה בחג הפורים, כולם מגיעים באמצעות היין לרגעי התעלות, אבל למחרת בבוקר - חוזרים לשגרה. זו התחושה שבעטיה מסרב רבי זירא להזמנתו של רבה. בראשית השיעור תמהנו על כך שסיפור רצח מובא כדי ללמד אותנו על חובת השתייה בפורים, אבל לאור הקריאה המחודשת, אנחנו מבינים שהסיפור בא ללמד אותנו שהחובה היא לא רק לשתות יין ולהתעלות, אלא גם לדעת כיצד עולים באופן שיימשך גם לימים שאחרי החג.

קריאת התאריכים במגילה

מתוך הסיפור של רבי זירא ורבה ננסה להבין את שמתרחש בסיפור המגילה בשני מסלולים. המסלול הראשון הוא המסלול של התאריכים המצוינים במגילה עצמה (אסתר א, ג-ה):

> בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל פָּרַס וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו: בְּהַרְאֹתוֹ אֶת עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת יְקַר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם: וּבִמְלוֹאת הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ.

המגילה פותחת בתיאור המתרחש בשנה השלישית למלכות אחשוורוש - אחשוורוש ערך לשריו ועבדיו משתה שנמשך מאה ושמונים יום, ולאחר מכן, ערך משתה שנמשך שבעה ימים נוספים לכל הנמצאים בשושן. חז"ל מספרים לנו שגם היהודים היו בין באי המשתה הזה (מגילה יב, א).

התאריך הבא המוזכר במגילה הוא השנה השביעית למלכות אחשוורוש: "וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אחשוורוש אֶל בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ" (אסתר ב, טז).

לאחר מכן מוזכרת השנה השתים עשרה למלכות אחשוורוש, בה המן הפיל את הפור: "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אחשוורוש הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר" (שם ג, ז). מעניין לראות את השינויים שעברו על אחשוורוש ועל ארמון המלך במהלך השנים המוזכרות במגילה. בשנת שלוש למולכו, ארמון המלך היה בית פתוח לכולם, הרי כולם הוזמנו למשתה אצל המלך, כל מי שרצה הגיע בלי שום בעיה. לעומת זאת בשנה השתים עשר למלכותו המצב אחרת לגמרי (שם ד, יא):

> כָּל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם.

לא רק שאנשים פשוטים לא יכולים לראות את פני המלך, אלא אפילו המלכה לא יכולה להגיע אליו בלי הזמנה, שהרי מי שלא יפעל על פי הוראה זו: "אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית". בפשטות ניתן להסביר שהחשדנות של המלך נובעת מהניסיון של בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ לחסל אותו, אבל זה עדיין לא מסביר את החשדנות שלו כלפי המלכה. עוד נקודה מעניינת המחדדת את עניין חוסר הביטחון של אחשוורוש היא העובדה שהוא לא יודע על עברה של המלכה בה הוא בחר.

בנוסף, בתחילת דרכו, בשנה השלישית למולכו, המלך ערך משתה והזמין את כולם, כולל את היהודים, מה קרה שפתאום הוא מוכן להשמיד אותם בשביל עשרת אלפים שקל כסף?! כל אלה מראים על שינויים קיצוניים שחלו במלך אחשוורוש ובממלכתו. אך המגילה לא מספרת לנו שום דבר ביחס לרקע שהוביל לשינויים הקיצוניים.

הרקע של המגילה

רש"י בפירושו לפסוק: "עֲשָׂרֶת בְּנֵי הָמָן" (שם ט, י) מגלה לנו מה הרקע לסיפור המגילה:

> ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשוורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי יהודה וירושלם ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחדילום וכשמת כורש ומלך אחשוורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשוורוש לשרי עבר הנהר לבטלן.

רש"י בעצם אומר לנו, שהרקע למגילת אסתר הוא ספר עזרא. בפרק ד בספר עזרא מסופר כי בתחילת מלכותו של אחשוורוש ביטלו את האישור שנתן כורש לבניית בית המקדש, ובהמשך הפרק מצוין התאריך שבו חזרו לבנות את בית המקדש: "בֵּאדַיִן בְּטֵלַת עֲבִידַת בֵּית אֱ-לָהָא דִּי לִירוּשְׁלֵם וַהֲוָת בָּטְלָא עַד שְׁנַת תַּרְתֵּין לְמַלְכוּת דריווש מֶלֶךְ פָּרָס" (עזרא ד, כד). רש"י במקום מסביר מי זה דריווש:

> אז היתה בטלה מלאכת בנין בית א-להים אשר בירושלים עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשוורוש שלקח אסתר ואחר אחשוורוש מלך דריוש בנו של אחשוורוש שהוא בן אסתר.

אחרי כורש מלך אחשוורוש אשר בימיו נכתבה השטנה, שברור לנו שהעומדים מאחוריה הם המן ועשרת בניו. אחריו מלך דריווש שהוא בנו מאסתר המלכה. לאור העובדה שמדובר בבנה של אסתר המלכה, ברור לנו שמי שהניע את המהלך של השבת היתר בניית בית המקדש הם מרדכי ואסתר, אך זה לא כתוב לא בספר עזרא ולא במגילה. זה חלק בפאזל שמרכיב את הרקע למגילה, אותו ניתן לדלות מן הפסוקים.

נעבור לעסוק בנתונים חוץ מקראיים. ישנו היסטוריון יווני מאוד מפורסם בקרב ההיסטוריונים בשם הרודוטוס[1], הוא מתאר באחד מספריו[2] את אחשוורוש[3] שבין

[1] 425-484 לפני הספירה. הראשון לכתוב ספרי היסטוריה, ולכן כונה "אבי ההיסטוריה".

השנה השלישית לבין החמישית למולכו, מתכונן לצאת לאֵם כל המלחמות מול היוונים עם צבא של מיליון חיילים. ההכנות למלחמה זו נערכו במשך חצי שנה, מאה ושמונים יום, שבמהלכם היו מתאמנים בימים ומשתכרים בלילות. אחשוורוש פתח את המבצע בבניית גשר ימי במצרי תרמופילאי המורכב מאוניות, כדי לאפשר מעבר של כל הצבא. התוכניות השתבשו כאשר שלוש מאות חיילים ספרטנים תקפו בלילה את כל האוניות והטביעו את כל צבא אחשוורוש במי הים התיכון. אחשוורוש חזר מובס. מלך מובס צריך לחשוש קודם כל מהפיכה בשלטון, ניסיון התנקשות של בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ הוא תוצאה של הסיפור הזה. לכן, ממדיניות של בית פתוח לכולם, אחשוורוש עובר למדיניות האוסרת אפילו על המלכה להגיע למלך. יש עוד שני דברים שמלך מובס צריך לעשות. ראשית, לברר מיהו הגורם להפסד המעליב הזה, ושנית, למצוא מימון לכל ההפסדים של המלחמה. כאשר המן הגיע לאחשוורוש עם ההצעה שלו לגבי "בעיית היהודים", הוא סיפק לאחשוורוש את שני הדברים שהוא ביקש למצוא. המן אומר לו: "יֶשְׁנוֹ עַם אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל עָם וְאֶת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם" (אסתר ג, ח), דהיינו, האשמים בכל הם היהודים, מפני שהם נמצאים בכל העולם, הם דוברים את כל השפות והם חסרי נאמנות. גם לבעיה הכלכלית של אחשוורוש מציע המן פתרון - אם אחשוורוש יאפשר לו לאבד את כל היהודים, כספם יועבר למלך, וניתן יהיה לכסות את חלק מההפסדים שנגרמו לו בעקבות המלחמה הכושלת. הדברים הללו מאירים בבירור את השינויים הקיצוניים שחלו בהתנהלות אחשוורוש וארמונו.

המגילה ובית המקדש השני

נחזור לרקע לסיפור המגילה כפי שעולה מן התנ"ך, ונעיין בפתיחת ספר חגי (א, א-ב):

> בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר ה' בְּיַד חַגַּי הַנָּבִיא אֶל זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה' צְבָ-אוֹת לֵאמֹר הָעָם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֵת בֹּא עֵת בֵּית ה' לְהִבָּנוֹת.

בשנה השנייה למלכותו של דריווש אמר חגי הנביא ליהודי בבל והפזורה הפרסית לעלות לארץ, מפני שזה הזמן בו בית ה' צריך להיבנות. קריאתו של הנביא, כידוע לנו, השפיעה רק על מעטים. ראינו קודם בדברי רש"י שדריווש הוא בְּנה של אסתר

[2] "הרודוטוס" ספר שישי.

[3] בספרי הרודוטוס נקרא אחשוורוש בשמו הפרסי "חשריאש", או בשמו היווני "קסרקסיס".

והוא זה שהמשיך את בניית בית המקדש. אם כן, מהלך בניית בית המקדש השני שעליו מדבר חגי הנביא נבע מתוך המגילה שהייתה המנוע להקמתו, ושזהו עיקר עניינה. אך אם זהו עיקר עניינה של המגילה מדוע זה לא מוזכר כלל בפסוקיה? בפשטות ניתן להשיב שהדבר לא נכתב מפני שהמגילה נכתבה תחת מלכות אחשוורוש, דבר שאולי עצר את יד מרדכי מלהיות חופשית.

בכל אופן רמזים לעניין המקדש אולי כן ניתן למצוא. מרדכי ואסתר הם נציגים של שבט בנימין אשר בנחלתו שכן בית המקדש כמאמר הפסוק: "לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן" (דברים לג, יב). לביטוי "בֵּין כְּתֵפָיו שָׁכֵן" יש שני פירושים, על פי הפירוש הראשון זהו תיאור טופוגרפי של נחלת בנימין אשר שכנה בין כתף יריחו וכתף היבוסי, ושם שרתה השכינה. על פי הפירוש השני, הביטוי מסביר מדוע זכה בנימין לכך שבית המקדש יבנה בשטח נחלתו (תנחומא מקץ, י):

> "וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל חֲמֹרוֹ"(בראשית מד, יג) לא הוצרך אחד מהן לסייע לחברו והיו עומדין ומחבטין לבנימין על כתפיו ואומרין לו גנבא ברא דגנבתא ביישתנו בן אמך את, כך ביישה אמך את אבינו, ובשביל אותן המכות שהכוהו בכתפיו זכה שתשרה שכינה בין כתפיו שנאמר (דברים לג, יב)"חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן".

אחרי שנמצא גביעו של יוסף באמתחת בנימין, הם האשימו אותו בכך שהוא גנב אותו. הם טענו שכשם שאמו גנבה את התרפים מאביה, כעין זאת עשה גם הוא. במקרה כזה היינו מצפים שבנימין יגן על עצמו ויאמר שלא הוא שגנב, אבל על פי המדרש, חרף המכות - בנימין שתק. יצאה בת קול ואמרה שבזכות השתיקה שלו הוא יזכה שבית ה' יהיה בנחלתו. דברים אלו קשים לאור העובדה שאנחנו יודעים שירושלים נמצאת בחלקו של יהודה, אז מה כן היה בחלקו של בנימין? "כדאמר רבי חמא בר' חנינא: רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין, ובה היה מזבח בנוי" (זבחים קיח, ב). אם כן, הר הבית, מקום השכינה, הוא בנחלת יהודה, אבל מקום המזבח הוא בנחלת בנימין. מה המשמעות של הדבר?

לפני מותו, יעקב אבינו בירך את בניו כל אחד לפי מהותו ואולי גם לפי מה שטומן לו העתיד בחובו. את בנימין בירך יעקב: "בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל." (בראשית מט, כז). נחלקו הפרשנים בפירוש הברכה ומשמעותה, אנחנו נתמקד בתרגום אונקלוס - "בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָא וּבְאַחְסָנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא, בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קֻרְבָּנָא". חלקו הראשון של התרגום מדבר על כך שבחלקו של בנימין תשרה השכינה ובו יבנה בית המקדש, דעה שראינו כבר במקומות אחרים, אבל מה שחשוב לעניינו הוא החלק השני של התרגום, שאומר

שבחלקו של בנימין כוהנים יקריבו קורבנות בבוקר ובערב. במילים אחרות - המזבח יהיה בחלקו. עולה מדברי אונקלוס שהמילים "בִּנְיָמִין זְאֵב" מכוונות למזבח שעתיד להיות בחלקו של בנימין. המשלת המזבח לזאב אינה חידוש של אונקלוס אלא דבר המצוי כבר במדרש (בראשית רבה צט, ג):

> ר' פנחס פתר קריא במזבח מה הזאב הזה חוטף כך היה המזבח חוטף את הקרבנות "בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד" (בראשית מט, כז) "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר" (במדבר כח, ד) "וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל" (שם) "וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם".

ציווי להקמת המזבח מופיע פעמיים בספר שמות, בפעם הראשונה כציווי כללי: "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרֶךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ" (שמות כ, כ), ובפעם השנייה באופן מפורט יותר: "וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ" (שמות כז, א). בסוף הציווי המפורט אומרת התורה שהמזבח צריך להיות: "נָבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ" (שם, ח), רש"י במקום מסביר: "'נָבוּב לֻחֹת' - כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כולו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן". זאת אומרת שהמזבח היה חלול והיו ממלאים אותו באדמה, ובכל פעם שהיו ממשיכים במסע היו מרוקנים אותו ובחנייה הבאה היו ממלאים אותו מחדש. העובדה שהמזבח היה מחובר לאדמה גרמה לכך שהוא לא יכול היה לקבל טומאה כי אין עליו שם "כלי". הדבר הזה מחזיר אותנו לסיפור המגילה.

חג הפורים ומזבח האדמה

הגמרא בסנהדרין, (עד, ב) עוסקת במצוות של ייהרג ובל יעבור. במהלך הדיון עולה השאלה כיצד אסתר נבעלה לגוי? הרי היא הייתה אשת איש, וזה אחד מהאיסורים שייהרג ובל יעבור! את אחד מהתירוצים שמביאה הגמרא אמר אביי: "אסתר קרקע עולם הייתה", רש"י במקום מסביר: "קרקע עולם היא - אינה עושה מעשה, הוא עושה בה מעשה". אביי בעצם אמר שכיוון שאסתר לא נבעלה לאחשוורוש מרצון, אלא באונס, אין זו קושיה. אז אמנם הקושיה על מקרה אסתר נפלה, אך עדיין נשאלת השאלה האם זה דין המיוחד רק לאסתר? הרי לכאורה אביי היה יכול לומר "אישה קרקע עולם היא"! העובדה שאביי הפך את הדין לכזה המיוחד לאסתר, מקשרת אותנו לשבט ממנה היא באה, שבט בנימין. כפי שאמרנו, בחלקו של בנימין היה נמצא המזבח, האדמה.

הדברים הללו מחזירים אותנו לנושא בו פתחנו - מגילת אסתר היא המנוע שהתחיל את תהליך בניית בית המקדש השני. בעצם המגילה היא זו שיוצרת את המזבח.

נקודה זו אולי מלמדת אותנו על מהות החג. המזבח חלול ומחובר לאדמה, אבל באמצעות הקורבנות הוא מחבר אותנו למעלה. דרושה הקרבה לשם כך. נס הפורים התרחש בעקבות תנועה שבאה מלמטה: "וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים" (אסתר ד, ג) - אחרי שהפור נפל וגזירת השמד התפרסמה ברבים, היהודים החלו בתהליך של תשובה, שהלך והתעצם אחרי שהנס התרחש בכך שהם "קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם וְעַל כָּל הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם" (שם ט, כז). הישועה של חג הפורים היא ישועה שצומחת מלמטה, בדיוק כמו מזבח האדמה שבשטח נחלת בנימין.

בחנוכה, לעומת זאת, הישועה מגיעה מלמעלה[4], על כן הנס היה במנורה. "בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּרֹת' - שתהא שלהבת עולה מאליה" (רש"י, במדבר ח, ב) זה ענינו של חג החנוכה, שם לא נדרשו צום ותשובה כדי למצוא שמן למנורה. ישועת פורים הבאה מלמטה היא שונה, השוני בא לידי ביטוי גם בחיוב "עד דלא ידע" של פורים - כאשר דברים צומחים מלמטה, אפשר אולי לדעת איפה מתחילים, אבל לא היכן מסיימים. בפורים אנחנו יודעים איפה המסיבה מתחילה, אבל לא איפה ימצאו אותנו בסוף הערב... אנחנו לא יודעים, מכיוון שהדברים צומחים מלמטה, זה משהו אישי, עמוק עד שאי אפשר לדעת לאן תגיע. מי שלא יבין את המקום הזה ולא יכין כלים להכיל את אור הפורים הזה, השונה כל כך מכל חיי הדת היהודית ביום יום, עלול לחוות את העוצמה הזו בצורה מעוותת וסתמית.

אבל נחמה פורתא יש ברעיון מזבח האדמה וזה מחזיר אותנו לעיוננו בסיפור רבה ורבי זירא במשתה הפורים שבסופו רבה שחט, או לפי דברנו - סחט, את רבי זירא. ראינו ששנה לאחר מכן רבי זירא סירב לסעוד עם רבה בפורים כי הוא הרגיש שזו תהיה עלייה לצורך ירידה, והוא לא חפץ בכך. המזבח מלמד אותנו שהעלייה הרוחנית בפורים צריכה להיות מנוף להמשך העלייה במשך השנה, וכשם שהמזבח מכפר על חטאים ובעזרתו האדם יכול לשוב לדרך הישר, כך גם חג הפורים - כיפורים בא להעלות את האדם כדי שימשיך בדרך הישר העולה למעלה. יתכן שכשם שעיצומו של יום הכיפורים מכפר גם עוצמתו של פורים מעלה.

[4] כרמז נהגו להשוות בין הסביבון לרעשן - הראשון, המקל שמסבבו נמצא מעליו, ואילו ברעשן של פורים, המסבב נמצא למטה...